रा. रं. बोराडे यांचे कथाविश्व

डॉ. आर. एम. केदार
डॉ. गो. खे. महाविद्यालय,गाडेगाव (तेल्हारा)

प्रस्तावना – ग्रामीण कथाकारांमध्ये रा. रं. बोराडे यांचे नाव प्रामुख्याने घेतले जाते. त्यांच्या कथेतून मराठवाड्यातील ग्रामीण भागातील लोकांच्या वृत्ती–प्रवृत्तीचे दर्शन आपल्याला घडते. बोराडे स्वतः शेतकरी कुटुंबातील असल्यामुळे खेड्यातील शेतकऱ्यांची परिस्थिती, त्यांचे दुःख, हलाखीचे जिणे, त्यांचे जगणे–मरणे ह्या साऱ्याच गोष्टी त्यांनी अगदी जवळून पाहिल्या आहेत. त्यामुळेच त्यांच्या कथेतून ग्रामीण माणसाचे, कष्टकरी समाजाचे वास्तव वर्णन येते. खेड्यातील व्यक्तींचे दर्शन घडविताना त्यांच्या स्वभावातील मिस्कीलपणा लेखक आपल्या समोर मांडतात. स्वभावातील विसंगती दर्शवितांना खेड्यातील लोकांच्या स्वभावाचे विविध पैलू उलगडून दाखवितात. खेड्यातील कष्टकरी तसेच शेतकरी यांच्या जीवनातील विविध अनुभव त्यांच्या कथेतून येतात.

रा. रं. बोराडे यांचा प्रसिध्द कथासंग्रह मनातीगोतीफयातील कथांचा विचार केला तर ह्या कथा नातेसंबंधातील ताण–तणावावर आधारीत आहेत. ग्रामीण माणसे नातीगोती, मानपान यांना फार जपणारे असतात. एखाद्या ठिकाणी जर अपमान झाला तर त्याचे परिणाम संपूर्ण कुटूंबावर जाणवतात. या कथासंग्रहातील मआकफ, मडोहाळ जेवणफ, ममाहेरफ, मघालमेलफइत्यादी कथा उत्कृष्ट आहेत. मडोहाळ जेवणफया कथेत जावयाला घड्याळ दिली नाही म्हणून तो रूष्ट होतो. त्यामुळे गंगाच्या जीवाची घालमेल सुरू होते. त्यातच गंगाचा चुलता जावयाला मजे आहे ते गोड करून घ्याफ असे म्हणतो. एकंदरीत ह्या कथेत मुलगी, जावई, बाप, काका यांच्यातील ताणतणावाचे वर्णन आले आहे.मआकफमध्ये डोहाळ जेवणाचे पैसे कबूल करून दिले नाही म्हणून मग जावई सासऱ्याची बैलगाडी घेऊन जातो. ही गोष्ट जेव्हा लिंबाजीरावला कळते तेव्हा त्यांना दुसरीच चिंता लागते. जावयाने बैलगाडी जोरात नेली तर आक तुटलेली असल्यामुळे त्याचे काय होईल या कल्पनेनेच ते हादरून जातात. जावयाचे बरे–वाईट होणे म्हणजे अप्रत्यक्षपणे तो घाला आपल्या मुलीवरच आहे असे लिंबाजीराव समजतात व म्हणून जावयाचे कमीजास्त होऊ नये यासाठी धडपडतात. बोरांड्याच्या कथेत येणारे डोहाळ जेवणाचे उल्लेख हे दर्शवितात की मराठवाड्यात डोहाळ जेवनाच्या कार्यक्रमाला फार महत्व आहे. तसेच त्यात मानपानही पाहिल्या जातो.

ममाहेरफया कथेत सुमित्राचा बाप तिला दिवाळीसाठी न्यायला येतो. पण त्याचवेळी घरच्या परिस्थितीबाबत अवगत करतो. परंतु तरीही माहेरी जाण्यासाठी आसूसलेली सुमित्रा जाण्याच्या मनस्थितीत असते. आपल्या कावेबाज सासऱ्याकडून जेव्हा तिच्या वडिलांचा पाणउतारा होतो तेव्हा मात्र ती संतापते व आपल्या सासऱ्याला म्हणते, ममआता तुमी धाडलं तरी मला जायच न्हाई.फफ[1] या कथेतून नातेसंबंधातले ताण तणाव स्पष्टपणे जाणवतात. बोराडेंच्या कथांबद्दल वासुदेव मुलाटे म्हणतात, मममराठी ग्रामीण कथेत असे चित्रण अभावानेच आलेले आढळतेफफ[2] मुलाटेंचे हे मत पटण्यासारखे आहे. बोराडेंच्या मळणी या कथासंग्रहातील मबांधफ, ममाघारीफ, मउंबरठाफया कथा लक्षणीय आहेत. मबांधफया कथेत मान–पानावरून वडिलधाऱ्यांमध्ये निर्माण होणारे ताणतणाव आले आहेत. तसेच नुकत्याच लग्न झालेल्या नवरा–बायकोच्या मनाचा कोंडमारा कसा होतो तेही दाखविले आहे. या कथेतील विश्वनाथ आपल्याच बायकोला चोरून शेतात भेटतो. कारण त्याच्या लग्नात मान–पानावरून वडिलधाऱ्या मंडळीमध्ये भांडणे झालेली असतात. नवरा–बायकोची ही भेट क्वचितच होत असल्यामुळे विश्वनाथ भेटीअंती तिला थांबायचा खूप आग्रह करतो पण तिला नवऱ्याला भेटण्याची मनाई असते. म्हणून मग हे जोडपे चोरून एकदुसऱ्याला भेटत असतात.

बोराडेंच्या काही कथांमधून ग्रामीण स्त्रियांना भोगाव्या लागणाऱ्या दुःखाची वर्णने येतात. या दृष्टीने त्यांच्या मउंबरठाफव ममाघारीफया कथा लक्षणीय आहेत. मबोळवणफया कथासंग्रहातील मआटापिटाफही कथा विधवा स्त्रीची व्यथा सांगणारी आहे. यातील भागा ही विधवा स्त्री आपल्या मुलाला चांगले शिक्षण मिळावे म्हणून भावाकडे आश्रयाला येते. परंतु भावाला तिचे आपल्याकडे येणे रूचत नाही. उलट तो आपल्या भाच्याला गुरांमागे पाठवण्याचा विचार बोलून दाखवितो. त्यामुळे निराश झालेली ही बहीण आपल्या गावी परत जाते. आपल्या मुलांसाठी त्या स्त्रीचा चाललेला आटापिटा पाहून मन अस्वस्थ होते.

मपंचनामाफया कथेतील नर्मदा आपल्या इज्जतीचा पंचनाम सहन न झाल्याने आत्महत्येचा मार्ग स्वीकारते. आपल्या समोरच आपल्या इज्जतीचे निघणारे धिंडवडे तिला असह्य होतात. तेव्हा ती पोलीसासमक्षच टोकाचा निर्णय घेते. मवानवळाफया कथासंग्रहातील मउताराची वाटफया कथेतून म्हाताऱ्या माणसांच्या मनाची आढाताण चित्रीत केली आहे. यामधील म्हाताऱ्या आई–वडिलांना मुलांच्या भांडणामुळे एकमेकांना भेटणेही कठीण होऊन जाते. भिकाजी आणि बायजा यांची दोन मुलांकडे विभागणी होते. एका मुलाकडे बाप तर दुसऱ्याकडे आईला रहावे लागते. म्हातारपणात एकमेकांना जपण्याची प्रवृत्ती असते. पण येथे मात्र त्यांचे काही एक चालत नाही. म्हाताऱ्या नवरा–बायकोच्या मनाची ओढाताण या कथेतून स्पष्टपणे जाणवते.मझडपफसारख्या कथेतून बोराड्यांनी खेड्यातील स्त्रियांची दुःखे वेशीवर टांगली आहेत. शेतात राबणाऱ्या कष्टकरी तरूण स्त्रियांवर होणारे अत्याचार त्यांनी मझडपफया कथेतून दाखविले आहे. या कथेतील सावित्री शेतातील काम संपवून परत येत असतांना तिला पिकात ओढून तिची इज्जत लुटली जाते. ज्याने हे घृणास्पद कृत्य केले तो राजरोसपणे गावात फिरतो. सावित्री मात्र गप्प राहते. कारण जर का त्याचे नाव सांगितले तर आपली इज्जत गेलीच आहे याशिवाय आपल्या नवऱ्याची व सासऱ्याची समाजात मानहानी होईल म्हणून ती कुणालाच काही सांगत नाही. बोराडेंचे कथाविषय लक्षात घेतले तर आनंद यादवांचे मत योग्य वाटते. मग्रामीण साहित्य चळवळीची वाटचालफया लेखात यादव म्हणतात, ममग्रामीण समाजाच्या वर्तमान वास्तवातील अनेक विषय ते हाताळू लागले आहेत. बदलत्या वास्तवाबरोबर त्यांच्या साहित्याचे विषयही बदलत आहेत.फफ३

डॉ. नागनाथ कोत्तापल्ले यांनी घेतलेल्या मुलाखतीत बोराडे आपल्या कथांबद्दल म्हणतात, ममग्रामीण मराठी समाजातील नात्यागोत्याचे संबंध व या संबंधातून निर्माण होणारे ताणतणाव माझ्या कथांमधून आलेले आहेत.फफ४ बोराडेंनी आपल्या कथांबद्दल जे मत व्यक्त केले त्याचा प्रत्यय त्यांच्या कथा वाचल्यावर येतो.

बोराडेंच्या कथेतून प्रकट होणाऱ्या ग्रामीण वास्तवाबद्दल डॉ. वासुदेव मुलाटे म्हणतात, ममत्यांच्या कथेतून येणारा निसर्ग, ग्रामीण माणसांच्या भाव भावनांचे त्यांनी केलेले चित्रण, त्यासाठी अनुकूल अशी निवेदन शैली व नाट्यात्मक संवाद यांचा विचार करू जाता बोराड्यांना ग्रामीण वास्तवाची चांगली जाण आहे हे लक्षात येतेफफ५

एकंदरीत रा. रं. बोराड्यांच्या कथेचा विचार केला तर त्यांची ग्रामीण कथा ग्रामीण भागात राहणाऱ्या लोकांची नातीगोती, त्यातून येणारे ताण–तणावाव, ग्रामीण स्त्रियांची दुःखे, ग्रामीण लोकांची जीवनपध्दती याचे चित्रण करणारी आहे.

निष्कर्ष :–

* रा. रं. बोराडे यांच्या कथांना मराठवाड्याची पार्श्वभूमी लाभलेली आहे.
* त्यांनी आपल्या कथांमधून ग्रामीण स्त्रियांची दुःखे वेशीवर टांगली आहेत.
* त्यांच्या कथांमधून मराठी समाजातील नातीगोती व त्यातून निर्माण होणारे ताणतणाव यांचे चित्रण येते.
* बोराड्यांनी मराठवाड्यातील ग्रामीण लोकांच्या जीवनपध्दतीवर प्रकाश टाकला आहे.
* बोराड्यांना ग्रामीण वास्तवाची चांगली जाण आहे.

संदर्भ :–

१) बोराडे रा. रं. – नातीगोती (माहेर), पद्मगंधा प्रकाशन, पुणे, २००४
२) डॉ. मुलाटे वासुदेव – ग्रामीण साहित्य : चिंतन आणि चर्चा, स्वरूप प्रकाशन, औरंगाबाद, २००५
३) डॉ. यादव आनंद – ग्रामीण साहित्य चळवळ आणि आम्ही, स्वरूप प्रकाशन, औरंगाबाद, २००५
४) डॉ. कोत्तापल्ले नागनाथ – ग्रामीण साहित्य : स्वरूप आणि शोध, मेहता पब्लिशिंग हाऊस, पुणे,१९८५
५) डॉ. मुलाटे वासुदेव – ग्रामीण कथा : स्वरूप आणि विकास, स्वरूप प्रकाशन, औरंगाबाद, २००४